

DE VORM VAN HET LITURGISCH GEWAAD

De beschouwingen die hier volgen werden mij ingegeven door Dom Van der Laan, van de abdij Oosterhout (Nederland), medewerker aan ons tijdschrift « L'Art d'Eglise ». Ik laat ze hier volgen in een tē beknopt overzicht. Men zal zich, meen ik, toch rekenschap kunnen geven van het feit dat een oordeel over de vorm van het liturgisch gewaad moet gegrondvest worden op zeer algemene beginselen, en dat het noodzakelijk is het probleem eerst goed en stevig te situeren, alvorens tot détailbeschouwingen over te gaan.

D. X. B.

DE pogingen die sinds enkele decennia worden aangewend tegenover de aesthetische verarming van de kerkelijke kunst, hebben op het gebied van de paramentiek een zeker succes geboekt. Als men alleen over het bijzonderste gewaad van de liturgie spreekt, het kazuifel, dan wordt het duidelijk dat, hoewel om praktische redenen het « vioolkazuifel » soms nog wordt behouden, niemand dit model nog verdedigt. Behoudens enkele uitzonderingen wordt het ook niet meer gemaakt, en mag het dus als uitgeschakeld beschouwd worden. Het hele vraagstuk ligt nu hier: zijn hēt of dē types van kazuifels, die in voege zijn geraakt, werkelijk en volledig gewettigd volgens de zuivere liturgische opvattingen en beginselen?

Om hierop doeltreffend en volledig te kunnen antwoorden, is het noodzakelijk de evolutie van de vorm der gewaden na te gaan, in het licht van de principes die hun gebruik in de liturgie bepalen.

Voor zover de documenten ons laten oordelen, was tot aan het concilie van Trente, een enig type van kazuifel in gebruik, dat trouwens thans nog in de kerk van het Oosten is behouden. Tijdens de Contra-reformatie, die het werk was van theologen en liturgisten van Trente, legde men vrij plots een kazuifelmiddel op, dat een verkleining was van het Klassieke type. De aesthetische van de Renaissance heeft voorzeker deze verandering beïnvloed. Deze wijziging is wel de eerste oorzaak geweest van de verzwakking der aanvankelijke opvatting. Na Trente, zijn er vaklieden aan 't werk geweest, maar de liturgische begrippen waren in die tijd verzwakt, zodat de afgeleide vormen nogal spoedig profaan zijn geworden. Tijdens de xvii^{de} en xviii^{de} eeuw zien wij het ka-

zuifel in zijn evolutie aldoor smaller en stijver worden. De decoratie stemde men immers niet langer af op de gedrapeerde vorm van het gewaad zelf, maar op de verzorging en verrijking van een noodzakelijk effen bovenvlak. De romantische terugkeer naar de Middeleeuwen (een terugkeer naar de vorm, en niet naar het originele wezen van de vorm) bood ons in de xix^{de} eeuw het zogenaamde *gotische kazuifel* aan, een bastaard-type, dat ons niet alleen nog verder afleidde van de authentieke vorm van het kazuifel, maar nog een model heeft bijgevoegd in de hele rij post-tridentijnse gewaden. Want ditmaal was de hervorming niet meer het werk van vaklieden, maar alleen en tē uitsluitend van liturgisten. Deze hervorming ontwierp niet het kazuifel dat wij hadden mogen verwachten; wij mogen zelfs beweren, dat wij er niet veel bij gewonnen hebben. De oorzaak hiervan ligt ongetwijfeld in het feit dat de ontwerpers van deze vormen niet voldoende op deze taak waren voorbereid. Zij waren nu eens liturgisten, dan eens kunstenaars, soms zelfs vaklui; maar wij vinden niemand onder hen die al deze hoedanigheden gezamenlijk bezit.

En nochtans, om op het gebied van de paramentiek een oordeel te kunnen vellen, wordt een drievoudige bevoegdheid geëist, namelijk die van het vakmanschap, die van de kunst in

't algemeen en ten slotte die van de liturgie. Deze eisen zijn onafscheidbaar en sluiten zeer nauw bij elkaar aan.

De Kerk heeft *tekens* ingesteld voor de eredienst. Daartoe heeft zij uitwendige dingen nodig waaraan zij een bovennatuurlijke betekenis hecht, maar die zij ontleent aan het natuurlijk bestel.

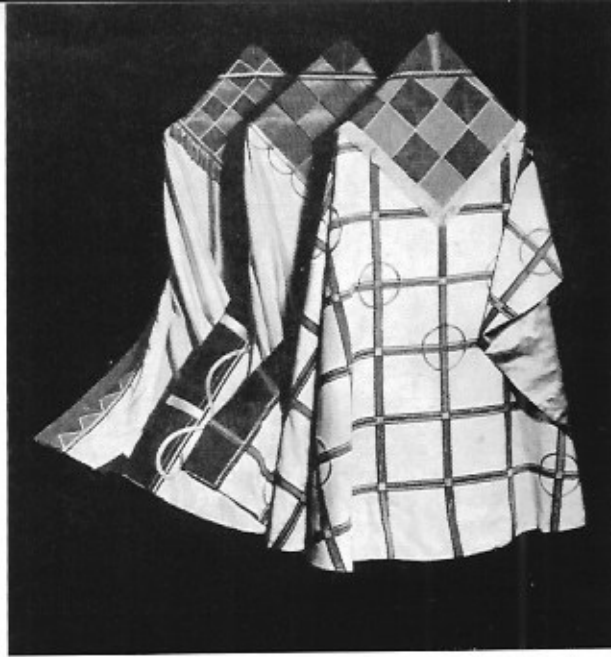
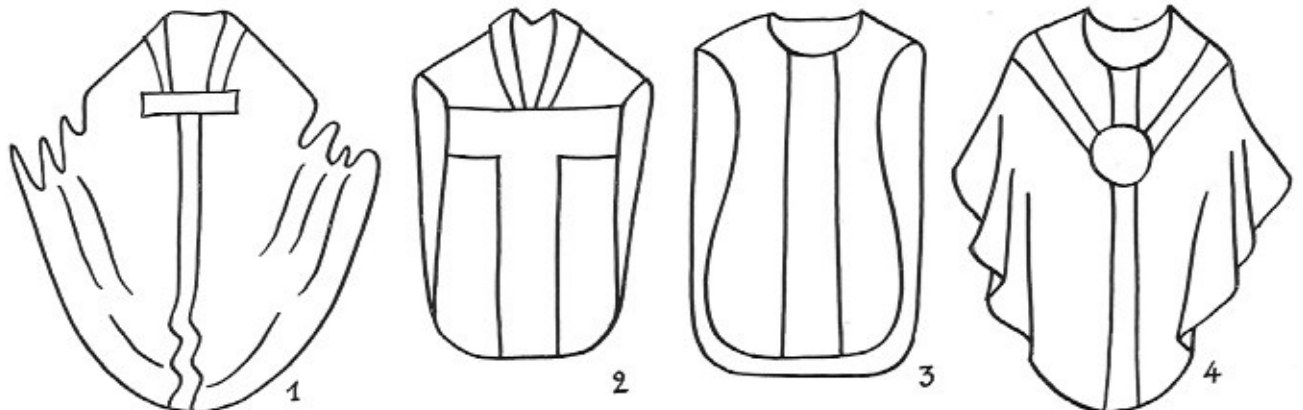
Kazuifel, dalmatiek en koor-kap voor de basiliek van Koekelberg door de Benedictinessen van de Godelieoe-abdij volgens de klassieke snit. Decoratie Michel Martens. Foto L'art d'Eglise. Zevenkerken en Foto Meertens, Brugge.

Het procédé, waardoor de Kerk bij middel van uitwendige dingen (gezangen, ceremonies en symbolen) haar godsdienst tot uitdrukking brengt en gestalte geeft, is voor ons mensen iets heel gewoons waaraan wij niet kunnen ontkomen. Ons geloof immers zetelt in het verstand en dit verstand is zo gemaakt dat wij in tegenstelling met de engelen, aan de hand van zichtbare dingen onze begrippen moeten vormen en van het grijpbare naar het begrijpbare schrijden. Ons verstand is immers met een lichaam verbonden in één wezen; het ontwikkelt zich geheel aan de hand van het lichaam. Daarom moet alles wat het lichaam nodig heeft, tevens dienstbaar worden gemaakt aan het verstand. Dit geschiedt door de kunst. Het is het werk van de kunstenaar de stoffelijke dingen te verheffen in de orde van de geest, zodat zij getuigen voor het verstand wat zij voor het lichaam zijn. Zo wordt b. v. de bedekking van het lichaam tot een gewaad gemaakt, het zich voeden tot een maaltijd, het onder dak komen tot een woning.

Deze veredeling van de vorm der dingen door de kunst is in alle tijden een glorie geweest voor de samenleving. Welnu, de expressie die zich aan die vormen hecht, ten opzichte van hun lichamelijk gebruik, wordt door de kerkelijke instelling overgedragen op een bovennatuurlijke betekenis die zij er op ent. Het is dus essentieel voor de liturgie, dat die dingen van het dagelijks leven, die de Kerk gebruikt om haar godsdienst des te duidelijker aan het licht te brengen, door de kunst verheven zijn in de orde van de geest. Daarom heeft de Kerk kunstvoorwerpen of liever de kunst nodig voor haar eredienst, omdat die eredienst uitwendig en zichtbaar is; daarom moet zij die dingen ontleen aan de menselijke samenleving die daarvoor de nodige kunstenaars in haar midden heeft; maar de kunst biedt aan de bovennatuurlijke betekenis der liturgie alleen de gelegenheid: zij wordt de grondslag en het uitgangspunt ervan; de erop geënte bovennatuurlijke betekenis echter ontstaat door afspraak d. i. door instelling.

Evolutie van het kazuijfel: 1. Klassieke snit, halve cirkel genaaid in kegelvorm. De stof, die door de armen wordt opgehouden, omhult het lichaam en drapeert het gewaad in horizontale plooiën. - 2. Verkleining van deze snit. Dit Italiaanse model (kazuijfel van Pius V) bewaart nog ongeveer dezelfde bouw. Dit kazuijfel is breed op de schouders, dit schouderstuk is naadloos, rond de hals is er een verticale spleetvormige opening en de voering wordt in principe uitgevoerd met eenvoudige banden of clavi. - 3. Het gallisch kazuijfel, zogenaamd vioolkazuijfel, is een slechte interpretatie van het voorgaande model. Het authentieke gewaad is kleiner en stijver geworden, de rijkdom van de decoratie aan de oppervlakte heeft de voorrang op de taal van de vormen zelf. - 4. Het zogenaamde Gotisch kazuijfel: terugkeer naar de wijde klokvorm, door eenvoudige verruiming van het slechte voorgaande type. Deze laatste wijziging ligt aan de oorsprong van de ruime kazuijfels, die thans in gebruik zijn, en die zich kenmerken door het weglaten van de afbuiging op de schouders. Men bekomt op die manier een maximum van gemakkelijheid, maar anderzijds zijn de veelvuldige neevallende plooiën in feite in tegenspraak met het type zelf van het kazuijfel, dat een omhullend gewaad moet zijn. Men moet dus opmerken dat deze laatste evolutie, hoewel juist van strekking, nochtans vertrekt van een verkeerd uitgangspunt.

Passen we dit nu toe op de kledij. Wij zijn niet zoals de dieren van nature uitgerust met de nodige middelen om ons te behoeden b. v. tegen de kou. Dat geeft aan ons bestaan een schijnbare hulpbehoefte, waarin het intellect voorziet. Wij moeten onszelf kleren maken. Waar de natuur ons geen alleszins bepaalde vormen, noch afgestemde werktuigen kon geven, heeft de mens juist zijn verstand

waarmede hijzelf buiten zich de middelen zoekt, die aan de dieren van nature geschonken zijn. De uitwendige vormen die wij zullen aanwenden moeten zich dan ook richten tot ons verstand, zodat de voorwerpen die wij gebruiken tekens worden. Voor ons mensen is zelfs hier het teken-zijn de eerste reden van bestaan en niet het lichamelijk welzijn. De uitwendige middelen die wij ons verschaffen uit stoffelijk oogpunt hebben dus niet alleen belang voor het lichaam maar vooral ook voor de geest. Wat het lichaam heeft ontvangen door tussenkomst van het intellect, ontvangt het intellect door tussenkomst van het lichaam. Wij hoeven dus aan de kledij een vorm te geven die, zoals wij hoger hebben gezegd, een relatie doet ontstaan waardoor de bedekking van het lichaam expressief wordt gemaakt voor zichzelf, ten behoeve van de geest. Daartoe gelden alleen *typische* vormen, die uit de aard van de zaak klassieke vormen zijn.

In haar liturgie nu *vervangt* de Kerk eenvoudig *deze verstandelijke relatie door een bovennatuurlijke betekenis*. Als bovennatuurlijke instelling heeft zij geen vat op de vormen zelf, zij veronderstelt ze. Maar, vermits het in de liturgie alleen om tekens gaat, en niet om lichamelijke noodwendigheden, verliezen de dingen die de Kerk gebruikt zelfs hun bestaansredenen, wanneer zij niet eerst bruikbaar werden gemaakt voor de geest. Waar de natuurlijke dingen nog hun zuiver lichamelijk doel kunnen behouden, is hier elke vorm ijdel, wanneer hij niet dermate gecultiveerd is, dat in die vorm duidelijk de betrekking tot de geest meegedragen wordt. Het is daarom dat de Kerk behoefte heeft aan voorwerpen die een maximum van

expressieve mogelijkheid dragen, dus type-vormen. Het is dan ook vanzelfsprekend dat alles wat in de liturgie te pas komt, de veredeling der kunstvormen moet ondergaan hebben. Aldus wordt de kunst, dit summum van de menselijke activiteit en de roem van het maatschappelijk bestel, de werkelijke voorwaarde en het vertrekpunt van de liturgie.

Voor het gewijde gewaad nu zijn vormen van *typische kledij* nodig, met een hoge artistieke waarde als *kledingstuk*. Dit zullen gewaden zijn met een hoogst mogelijke expressieve waarde, die door het feit zelf, een bestendige en universele waarde krijgen. Alwat in die zin door

de menselijke gemeenschap werd voortgebracht is nog zeer weinig. Het beste ervan wordt door de Kerk als liturgisch gewaad bewaard; het zijn in feite de Grieks-Romeinse gewaden. Van het ogenblik af dat de gemeenschap de expressieve waarde van de vormen prijs geeft voor de zuiver materiele behoefte van het lichaam, daar behoudt de Kerk de producten van een op menselijk plan hogerstaande maatschappij. Het lijkt dan wel dat de Kerk deze gewaden zelf scheidt, maar in feite bewaart zij slechts wat haar vroeger door de menselijke gemeenschap werd geschonken. En wat meer is, de Kerk bewaart eigenlijk deze gewaden als een herinnering en een voorbeeld, tot op het ogenblik dat de gemeenschap deze volmaaktheid zal terugvinden.

Men kan zich nu vrij vlug een idee vormen van de gegrondheid van de traditionele vorm in het liturgisch gewaad.

Een kledingstuk, voor het lichaam ontworpen, moet door zijn vorm zelf tonen dat er een relatie bestaat met het lichaam. Slechts daarop kan het verstand aanstonds allerhande andere verhoudingen enten, eenvoudig omdat ze analoog zijn. Het is een kwestie van afspraak en instelling. Zoals het gewaad b. v. de betrekkingen in de gemeenschap kan uitdrukken, zo zal het, op liturgisch gebied, door instelling, de uitdrukking worden van de verhouding tot de bovennatuur, namelijk: het gewaad is voor het lichaam, wat de genade is voor de ziel. Dat gaf trouwens reeds Sint Paulus het recht te spreken over: *Zich bekleden met Christus*.

Er mag wel even aan herinnerd worden dat deze toepassingen niet behoren tot het eigen object van de kunst. Het is nochtans de kunst die ze mogelijk maakte, door het cultiveren van die eerste expressiviteit waardoor de verhouding van het kled tot het lichaam duidelijk werd gemaakt. Welk is nu die eerste verhouding? Wat betekent: een menselijk lichaam omkleden? Het komt er eigenlijk op aan een *driedimensionaal* lichaam, eerst als voorwerp beschouwd, te omhangen met een platte stof. Men kan dit op om het even welke manier doen, mits het li-

Gewaden St Andriesabdij, Groen. Ontwerp: Hr en Meer, Verboden-van Rie
Uitvoering: A. E. Grossé, Brugge.

TOEGEPASTE KUNST

chaam wordt bedekt. Dit omkleden kan alleen geschieden op een typische wijze.

Om dit te verwezenlijken komen hier twee wijzen in aanmerking, die men zou kunnen vergelijken met de twee elementaire vormen van de bouwkunst, namelijk de dubbele tentenvorm. Eerste type: men plant een paal en men *omringt* die paal met zeildoek in de vorm van een kegel. Tweede type: men gebruikt twee palen, die men bovenop met een derde verbindt, en op die horizontale lijn *hangt* men het doek. Dit zullen dan ook de twee oorspronkelijke types worden van de kledij. In het eerste geval werpt men het gewaad rond het

lichaam, en in het tweede hangt het van de schouders af langs voor en langs achter. Het zijn de *chitooon* en het *himation* van de Grieken, de tuniek en de mantel van de Romeinen.

Het lichaam dat moet omhangen worden, heeft niet alleen een *materieel* bestaan, het *leeft* ook. Dit leven openbaart zich in zijn spontane beweegbaarheid. Bepaalde delen van het lichaam zijn vast, andere beweeglijk. De klederen zullen dus op de vaste gedeelten steunen en voor de rest afhangen. Er zullen zich plooienvormen, die in alle richtingen kunnen woeien. Opdat ook die vouwen tot de expressiviteit van het gewaad zouden bijdragen, moeten ze zich eveneens vertonen op een typische manier. Dit plooienspel kan uitgaan van één steunpunt en dus vertikaal uitvallen, ofwel van twee steunpunten en uitvallen in horizontale lijnen. Aldus de *chitooon*, waarvan de drapering vertikaal is en het *himation*, waarvan het plooienspel rondloopt. Klassieke dalmatieken en kazuilfles komen hier volkomen mede overeen.

Het lichaam dat moet bekleed worden draagt tenslotte een *gevoelsleven*, het is begaafd met zinnen die onbedekt moeten blijven: het gelaat zal volledig vrij blijven, alsook, hoewel in mindere mate, de uiteinden van de ledematen. Ook dit minder of meer bedekken van de verschillende delen van het lichaam zal op een typische wijze gebeuren.

In het *klassieke* gewaad zijn al deze elementen van expressiviteit op uitstekende wijze verzorgd. Deze gewaden worden aldus uitstekend geschikt om verrijkt te worden door de bovennatuurlijke betekenis die de Kerk er aan hecht, d. i. om te dienen als *teken*. Deze expressie kan zich slechts enten op die vormen welke daarvoor reeds ontvankelijk werden gemaakt. Het is dus van het grootste belang dat wij aan deze grondeisen van kunst en liturgie voldoen, willen wij aan de gewaden en aan alle andere voorwerpen die de Kerk in haar erediensdienst gebruikt, hun volle betekenis schenken.

DOM XAVIER BOTTE, O.S.B.